

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

ORGANIZATIONAL AND TACTICAL FEATURES OF CONDUCTING A SEARCH WHEN INVESTIGATING THE MISAPPROPRIATION, SPENDING OF PROPERTY OR POSSESSION OF IT THROUGH ABUSE OF OFFICIAL POSITION

Нехаснко І.О., здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

Актуальність статті полягає в тому, що обшук є досить важливою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення. У кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, обшук не втрачає своєї важливості, ба навіть навпаки – докази, виявлені під час його проведення, в більшості випадків є основою матеріальної доказової бази в цілому. Крім того, під час розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь обшук проводиться на початковому етапі розслідування з використанням фактору раптовості, а вже після особи, у якої його було реалізовано, пред'являється підозра та здійснюється з нею допит уже в статусі підозрюваного. У науковій статті досліджено актуальні питання проведення обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Зазначено, що докази, виявлені під час його проведення, у більшості випадків є основою матеріальної доказової бази в цілому. Крім того, під час розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь обшук проводиться на початковому етапі розслідування з використанням фактору раптовості, а вже після особи, у якої його було реалізовано, пред'являється підозра та здійснюється з нею допит уже в статусі підозрюваного. Серед обов'язкових тактичних прийомів проведення обшуку в досліджуваній категорії кримінальних проваджень виокремлено такі як: залучення підозрюваного до участі у проведенні обшуку, спостереження за реакціями обшукуваних осіб, раптовість, застосування відповідних науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів. Визначено найбільш поширені тактичні помилки, які допускають уповноважені особи під час проведення обшуку, а саме: недотримання тактичних умов відносно раптовості реалізації обшуку, відсутність психологічного контакту з обшукуваним, невчасність здійснення обшуку, неправильна фіксація виявленої доказової інформації (слідів, речей тощо).

Ключові слова: обшук, слідча (розшукова) дія, досудове розслідування, кримінальне правопорушення, привласнення, розтрата майна, зловживання службовим становищем, службова особа.

The relevance of the article lies in the fact that a search is a rather important investigative (search) action during the investigation of any criminal offense. In criminal proceedings initiated on the fact of appropriation, embezzlement of property or taking possession of it by abuse of official position, the search does not lose its importance, and even vice versa - the evidence discovered during its conduct, in most cases, is the basis of the material evidentiary base as a whole. In addition, during the investigation of the investigated category of illegal acts, a search is carried out at the initial stage of the investigation using the factor of surprise, and only after that the person on whom it was carried out is suspected and interrogated in the status of a suspect. The scientific article examines the current issues of conducting a search during the investigation of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position. It is noted that the search is a rather important investigative (search) action during the investigation of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position. It is noted that the evidence discovered during its conduct, in most cases, is the basis of the material evidence base as a whole. In addition, during the investigation of the studied category of illegal acts, the search is carried out at the initial stage of the investigation using the surprise factor, and only after that the person on whom it was carried out is suspected and interrogated in the status of a suspect. Among the mandatory tactical techniques of conducting a search in the studied category of criminal proceedings, the following are distinguished: involving the suspect in participating in the search; observing the reactions of the searched persons; surprise; application of appropriate scientific, technical and technical-forensic means. The most common tactical errors made by authorized persons during a search have been identified, namely: failure to comply with tactical conditions regarding the suddenness of the search; lack of psychological contact with the person being searched; untimely conduct of the search; incorrect recording of the discovered evidentiary information (traces, things).

Key words: investigation, search, investigative (search) action, criminal offense, appropriation, embezzlement of property, abuse of official position, official.

Актуальність теми. Обшук є досить важливою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення. У кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, обшук не втрачає своєї важливості, ба навіть навпаки – докази, виявлені під час його проведення, в більшості випадків є основою матеріальної доказової бази в цілому. Крім того, під час розслідування досліджуваної категорії протиправних діянь обшук проводиться на початковому етапі розслідування з використанням фактору раптовості, а вже після особи, у якої його було реалізовано, пред'являється підозра та здійснюється з нею допит уже в статусі підозрюваного. Як бачимо, обшук у визначеній категорії кримінальних проваджень має досить важливе значення, тому актуальність опрацювання його організаційно-тактичних особливостей є беззаперечною.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед вітчизняних науковців, які присвятили свої дослідження розробці окремих аспектів способу вчинення кримінального правопорушення як елементу криміналістичної характеристики, варто відзначити наступних: В. П. Бахін, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, М. М. Єфімов, А. П. Запотоцький, А. В. Іщенко, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'янчиков, Є. І. Макаренко, П. Я. Мінка, Є. М. Моїсєєв, І. П. Осипенко, Є. В. Пряхін, Ю. І. Руснак, М. В. Салтєвський, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько та ін. Водночас, наше дослідження характеризується комплексним підходом до формулювання загальних засад проведення вказаної процесуальної дії з огляду на судово-слідчу практику та сучасні тенденції.

Мета наукової статті полягає в дослідженні організаційно-тактичних особливостей проведення обшуку при розслідуванні привласнення, розтрата майна або

заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Виклад основного матеріалу. Обшук є складною процесуальною дією. Одразу зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України «...обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб» [7].

Доцільною вважаємо думку В. Ю. Шепітька, який констатує, що «...змістом обшуку є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян, з метою відшукування, вилучення предметів, що мають значення для справи, а також виявлення розшукуваних осіб, і яка посягає на право власності, призводить до втручання в таємницю приватного життя. Для обшуканого обшук – це хоча й санкціоноване законом, але небажане втручання сторонніх людей у їх житло, ознайомлення з матеріальними, особистими, інтимними сферами життя. Елемент примусу під час обшуку передбачає, що обстеження приміщень чи інших об'єктів може бути здійснено без згоди особи, у розпорядженні якої ці об'єкти перебувають. Тому головною особливістю обшуку, що відрізняє його від інших слідчих (розшукових) дій, є його примусовий характер» [14, с. 229].

Також вважаємо вірною позицію М. М. Єфімова, який вказує, що «...значення обшуків у розслідуванні кримінальних правопорушень зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до аморальних дій, можуть бути основою висунення криміналістичних версій і планування розслідування. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди протиправних діянь можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення інших слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, допитів різних категорій осіб» [2, с. 192].

Зі свого боку, Р. Л. Степанюк опрацьовуючи криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України, зробив висновок, що найбільш розповсюдженими та ефективними процесуальними діями у кримінальному провадженні досліджуваної категорії є обшуки, огляди місця події, предметів і документів, допити, проведення судових експертиз. Крім того, автор наголосив, що використання тактичних прийомів обшуку, які відзначають науковці, повинно підвищити результативність отримання доказової інформації шляхом проведення обшуку, серед яких дослідник виокремив такі як: а) проведення одночасних обшуків у всіх співучасників; б) проведення повторних обшуків; в) одночасне проведення допиту підозрюваного одним слідчим і обшуку за його місцем роботи чи проживання іншим; г) використання технічних засобів пошуку [10, с. 294-296].

Під час обшуку, як зауважує Є. В. Пряхін, «...слідчий має право відчиняти зачинені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється це зробити особисто. Здійснення обшуку пов'язане із вторгненням у сферу особистих інтересів особи, а також із певним обмеженням конституційних прав громадян на недоторканність особи та житла і тому потребує суворого дотримання регламентованого законом порядку проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Пошуковий характер полягає у тому, що насамперед ця слідча дія спрямована на відшукування матеріалізованої інформації, яка стосується події злочину та має значення для повного, всебічного і об'єктивного розслідування справи. Особливість обшуку полягає у тому, що слідчий не має вичерпної інформації про об'єкт пошуку та його місцезнаходження. Зазвичай об'єкт пошуку слідчому конкретно невідомий, він має про нього загальне уявлення, однак його місце приблизно є відомим» [9, с. 77].

У свою чергу, Ю. О. Ліпін, проаналізувавши особливості проведення обшуків під час розслідування заво-

лодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі, визначив наступні предмети, які варто вилучати при його реалізації, як-от: «...матеріальних цінностей, одержаних злочинним шляхом (18,9 %) (готівки в національній та іноземній валюті, коштовних предметів); носіїв інформації в електронній формі (84,6 %) (засобів комп'ютерних технологій: ЕОМ, її пристроїв та комунікацій, окремих накопичувачів електронної інформації, банківських платіжних карток, принтерів та інших засобів друку, за допомогою яких роздруковувалися бланки договорів та інших документів, що використовувалися у корупційній схемі, мобільних телефонів); електронних документів (32,2 %) (електронних файлів про розрахунки, які передаються бухгалтерією до банку, що здійснює обслуговування рахунків підприємства/компанії енергетичного сектору; файли електронної системи закупівель); печаток і штампів, що використовувалися для виготовлення підроблених документів (14,7 %); документів (90,2 %) (які визначають економічну структуру та організаційно-правовий статус підприємства/компанії ПЕК, а також стан планування діяльності й фінансового аудиту, що підтверджують проведення господарських та кредитно-фінансових операцій, що підтверджують повноваження відповідальних осіб і визначають їх функціональні обов'язки за посадами; дозвільних на певні види діяльності в енергетичному секторі економіки; бухгалтерського обліку, фінансів і звітності; статистичного обліку та звітності; оперативного обліку та звітності; банківських, касових, щодо тендерних процедур та закупівель, які свідчать про неправомірні рішення; книги (журналу) реєстрації угод (договорів) підприємства/компанії; кошторисної документації; підроблені документи та їх макети; щоденники, записні книжки, доповідні записки, робочі зошити задіяних у схемі розкрадання службових осіб; технічні записи нарад, зборів тощо; фото-, відеодокументи, що відображають певні факти діяльності енергопідприємств); предмети, що можуть свідчити про зв'язки цих службових осіб (56,6 %): листування, зокрема в електронному вигляді, фотоальбоми, подарунки з надписами тощо; докази наявності злочинних зв'язків із представниками інших комерційних структур (наявності організованої злочинної групи) (42,7 %) (квитанції про сплату телефонних переговорів, чорнові записи, зміст яких має значення для кримінального провадження (робочі зошити, календарі, записники тощо)» [8, с. 164].

А вже Р. В. Ярошенко, через призму дослідження матеріалів судово-слідчої практики наголосив на тому, що під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою, варто надати наступні рекомендації, як-от: «...планування слідчих (розшукових) дій повинно відбуватися із більш суворим дотриманням режиму секретності оскільки злочинці, як правило, обізнані про методи роботи правоохоронних органів, мають впливові зв'язки серед представників органів влади, вживають заходи щодо більш ретельного приховання й знищення доказів або слідів злочинної діяльності; задля забезпечення попередження витоку інформації про планування та проведення слідчих дій ознайомлювати працівників приданих сил слід безпосередньо перед початком слідчої (розшукової) дії при проведенні цільових інструктажів; при проведенні обшуків злочинці можуть вести себе зухвало, чинити опір в тому числі із застосуванням зброї та інших небезпечних засобів, намагатися приховатися або спричинити шкоди собі або присутнім, можуть вчиняти інші провокаційні дії, тому обов'язково треба залучати працівників спецпідрозділів та дбати про особисту безпеку; важливо при проведенні обшуків у членів організованої злочинної групи вжити заходів щодо виключення можливості спілкування з іншими злочинцями. Викладене свідчить про суттєву трудомісткість

обшуків за цією категорією злочинів. Тому до їх проведення доцільно залучати співробітників оперативних підрозділів, спеціалістів, допоміжний персонал; ...раціональним проводити одночасні обшуки з суворим дотриманням режиму секретності, ретельним визначенням часу проведення обшуку, підбором учасників, проведенням їх інструктажів безпосередньо перед початком слідчої (розшукової) дії» [15, с. 286-287].

Ми підтримуємо позицію К. О. Чаплинського, який відносно підготовчого етапу обшуку наводить наступний перелік заходів, а саме: «...вивчення матеріалів кримінального провадження; збирання орієнтуючої інформації про: особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих; усі епізоди злочинної діяльності; місця (об'єкти) обшуків; знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню, та ін.; аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку; прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку; планування та визначення часу проведення обшуку; створення оптимальних умов для проведення обшуку; визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів; вирішення питання про застосування службово-розшукового собаки; добір необхідних учасників для проведення обшуку; визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку; розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень; забезпечення безпеки учасників обшуку; складання плану проведення обшуку; проведення інструктивної наради серед усіх учасників обшуку» [11, с. 339].

Стосовно окремих аспектів безпосереднього проведення обшуку варто акцентувати увагу на тому, що під час його реалізації слід вилучати окремі документи. Для прикладу, В. А. Бідняк серед типових документів визначив такі як: «...договори, додаткові угоди, специфікації, проектно-кошторисна документація (відомості ресурсів, проект, кошторис), фінансове зобов'язання, акти приймання-передачі виконаних робіт, акти введення в експлуатацію обладнання, накладні, рахунки, платіжні доручення, кошторис розпорядника, план закупівель тощо» [1, с. 119].

Відносно тактичних прийомів обшуку, то для прикладу, І. І. Когутич, серед них виокремлює такі як: «...словесна розвідка; орієнтація на професійні навички обшукуваного, залучення обшукуваного до діяльності, постановка обшукуваному тих або інших запитань, роз'яснення мети та необхідності обшуку, зіставлення однакових предметів між собою тощо» [4, с. 385-386]. Крім того, серед тактичних прийомів обшуку О. М. Костири наступні: «...залучення підозрюваного до участі в проведенні процесуальної дії; зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного, з безпосередньою обстановкою; застосування технічних засобів тощо» [5, с. 79]. Як вірно зауважує М. М. Єфімов, «...зазначені тактичні прийоми застосовуються залежно від конкретної стадії робочого етапу проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. Зокрема, на підготовчій стадії повинно обов'язково застосовуватись раптове проникнення СОГ на об'єкт обшуку й у проведенні ряду невідкладних дій» [3, с. 695].

У свою чергу, Р. В. Ярошенко у кримінальних провадженнях за фактом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою, зауважував, що «...переважно ситуація активної протидії, після рішучих дій уповноваженої особи та доведення до відома сторони захисту законності проведення обшуку, переходила до нейтральної поведінки. Так, на практиці нерідко виникають ситуації, коли ухвала слідчого судді про обшук винесена на ім'я володільця приміщення, а фактично

там проживають зовсім інші особи. І хоча обшук може проводитись і без присутності обшукуваного, але задля дотримання процесуального законодавства, уповноважена особа, яка буде проводити обшук, на нашу думку, повинна попередити такий розвиток подій. Комплекс дій, проведених напередодні звернення з клопотанням до слідчого судді про проведення обшуку, дозволить зазначити не тільки особу, якій належить житло чи інше володіння, а і особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться, як того вимагає чинний КПК України» [15, с. 285].

Зі свого боку, О. В. Циганенко тактичним прийомом, що може застосовуватись під час проведення вказаної процесуальної дії вказав «...спостереження за реакціями обшукуваних осіб. Адже суттєвою особливістю провадження обшуку є те, що особа не може залишатися байдужою під час нього. Вона може болісно реагувати на окремі його етапи та, загалом, гостро переживає в даній обстановці. Тому напруженість обшукуваного виникає внутрішньо і проявляється зовнішньо. У особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, змінюється колір обличчя, короткочасно розширюються зіниці очей, відбуваються неконтрольовані мікрорухи, що суперечать змісту пояснень обшукуваної особи, покусання або затиснення губ, важке дихання тощо. Реакції значно посилюються, якщо слідчо-оперативна група близько підійшла до розшукуваних об'єктів» [13, с. 83].

Наостанок приведемо твердження К. О. Чаплинського, який вважає раптовість є важливим тактичним прийомом обшуку. На думку автора, «...пошук викраденого й прихованого майна повинен бути завжди несподіваним для підозрюваних осіб і проводитись швидко та оперативним. Але швидкість й раптовість обшуків не повинні призводити до поспішності та зниження якості їх проведення, а негативні результати не повинні впливати на намір довести їх до логічного завершення» [12, с. 166].

Обов'язковим тактичним прийомом обшуку, на нашу думку, є застосування відповідних науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів. Як зауважує окрема група дослідників (П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков), «...у пошуковій діяльності слідчому істотну допомогу надає спеціальний комплект науково-технічних засобів (слідча валіза). При підготовці до обшуку в ряді випадків необхідно передбачити освітлювальні прилади, інструменти для розкопок і розкриття сховищ, металопішукачі, ультрафіолетові освітлювачі, переносні рентгенівські апарати» [6, с. 107-108].

Тобто серед обов'язкових тактичних прийомів проведення обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, варто виокремити такі як: залучення підозрюваного до участі у проведенні обшуку, спостереження за реакціями обшукуваних осіб, раптовість, застосування відповідних науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів.

Окрім того, аналіз опитування працівників правоохоронних органів дозволив визначити найбільш поширені тактичні помилки, які допускають уповноважені особи під час проведення обшуку, а саме: недотримання тактичних умов відносно раптовості реалізації обшуку – 45 %; відсутність психологічного контакту з обшукуваним – 72 %; невчасність здійснення обшуку – 27 %; неправильна фіксація виявленої доказової інформації (слідів, речей тощо) – 34 %.

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що обшук є досить важливою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Серед обов'язкових тактичних прийомів проведення обшуку в досліджуваній категорії кримінальних проваджень виокремлено такі як: залучення підозрюваного до участі в проведенні обшуку, спостереження за реакціями обшукуваних

осіб, раптовість, застосування відповідних науково-технічних та техніко-криміналістичних засобів. Визначено найбільш поширені тактичні помилки, які допускають уповноважені особи під час проведення обшуку, а саме:

недотримання тактичних умов відносно раптовості реалізації обшуку, відсутність психологічного контакту з обшукуваним, невчасність здійснення обшуку, неправильна фіксація виявленої доказової інформації (слідів, речей).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідняк В. А. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук зща спец.: 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Київ, 2020. 265 с.
2. Єфімов М. М. Організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 190–197.
3. Єфімов М. М. Тактика обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 694–697.
4. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.
5. Костира О. М. Проблемні питання виявлення слідів за грабежами та розбоями, вчиненими раніше засудженими особами. *Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (м. Дніпропетровськ, 24 вересня 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 78–80.
6. Криміналістика (криміналістична техніка) / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. Київ, 2001. 215 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
8. Ліпін Ю. О. Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі України : дис. ... доктора філософії : 081 Право / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 302 с.
9. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 116 с.
10. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : НікаНова, 2012. 382 с.
11. Чаплинський К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2004. № 3 (17). С. 338–344.
12. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 587 с.
13. Циганенко О. В. Використання спеціальних психофізіологічних знань у вдосконаленні тактики проведення обшуку. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 82–86.
14. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.
15. Ярошенко Р. В. Актуальні питання проведення обшуку під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, учиненого організованою групою. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 6 (42). С. 283–287.